

Dusíkaté deriváty

Rozdělení

Názvosloví

Vznik

Reakce

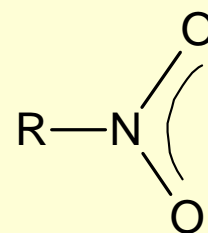
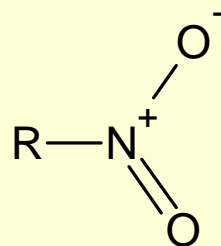
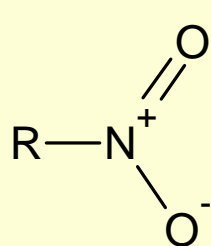
Významné dusíkaté látky

Dusíkaté deriváty

- Nitrosloučeniny
  - Aminy
  - a mnoho dalších – často významné biologické vlastnosti (NK, bílkoviny, alkaloidy)
-

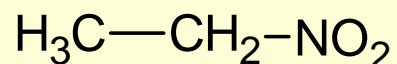
Nitrosloučeniny

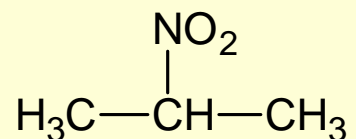
- Ve skutečnosti **delokalizace** jako v benzenu – obě vazby N-O jsou rovnocenné (stejná délka)
- Nejpolárnější organické sloučeniny

Názvosloví

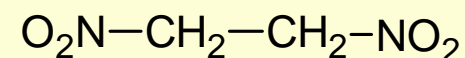
nitroethan

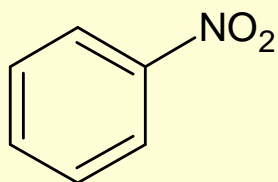
2-nitropropan

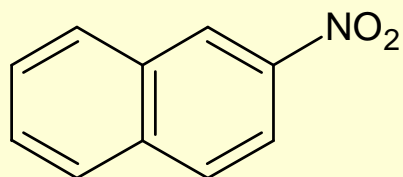
1,2-dinitroethan

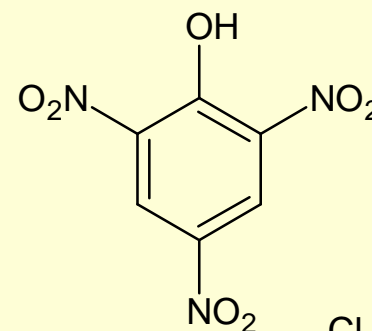
nitrobenzen

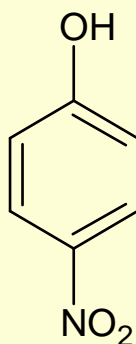
2-nitronaftalen

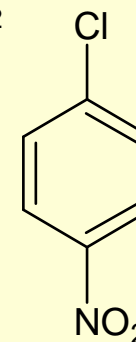
2,4,6-trinitrofenol
(kys. pikrová)

p – nitrofenol

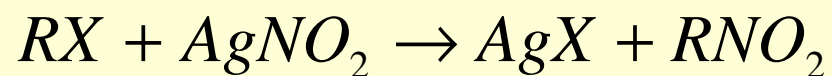

1-chlor-4-nitrobenzen

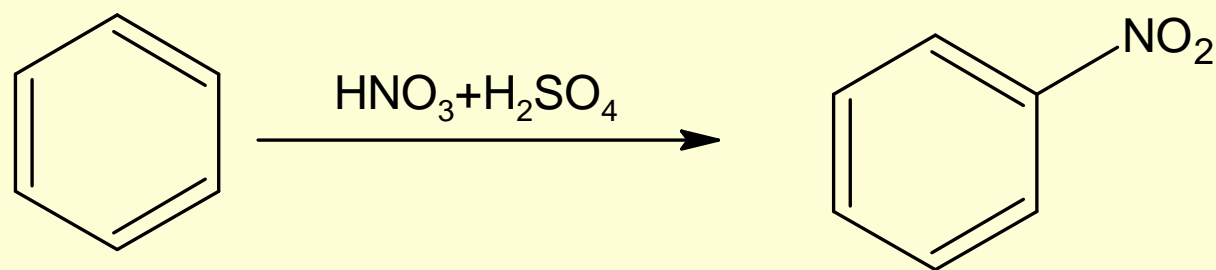

Vznik nitrosloučenin

① Reakcí dusitany

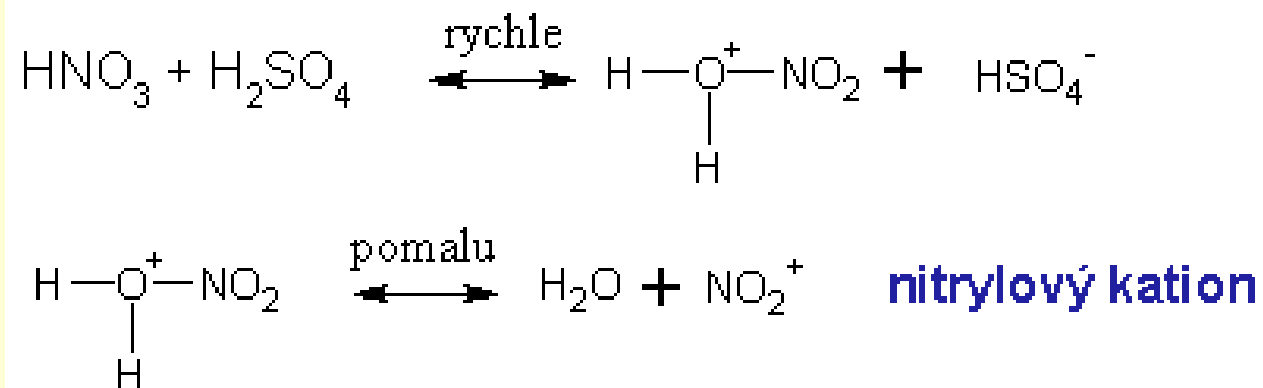

② Nitrace arénů - S_E

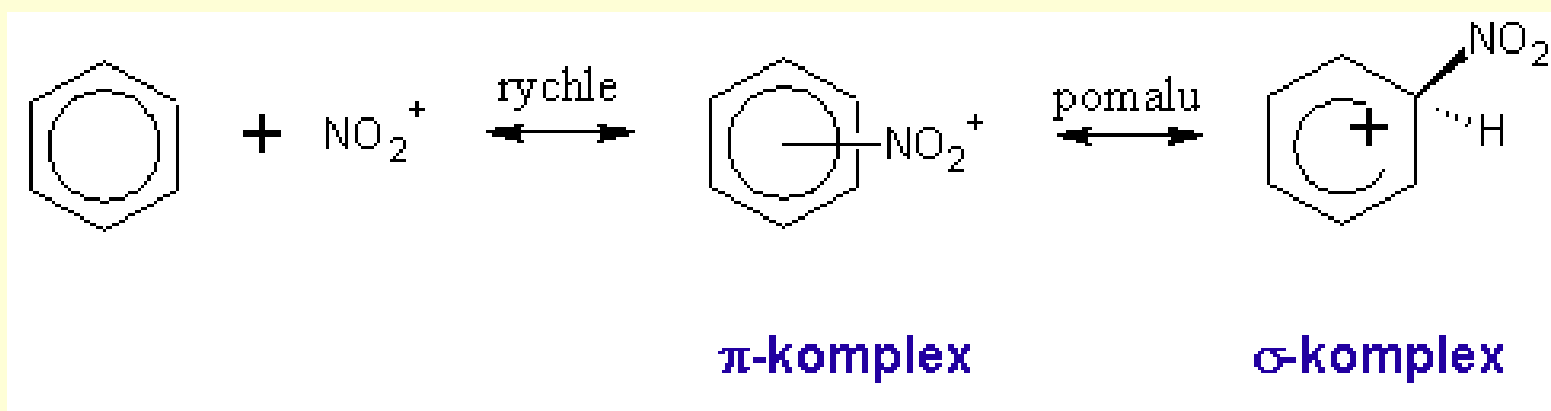

Mechanismus S_E:

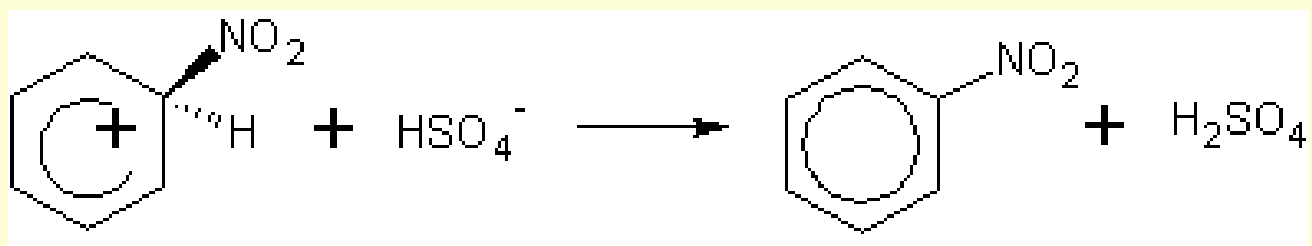
1. vznik nitrylového kationtu

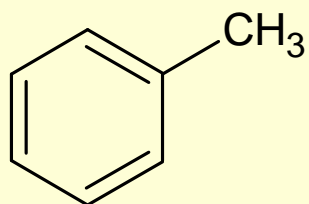
2. reakce nitrylového kationtu s benz. jádrem

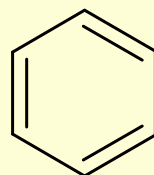
3. zánik **S**-komplexu

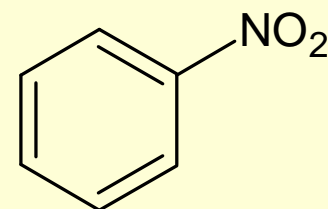
Poloha dalšího substituentu

>

>

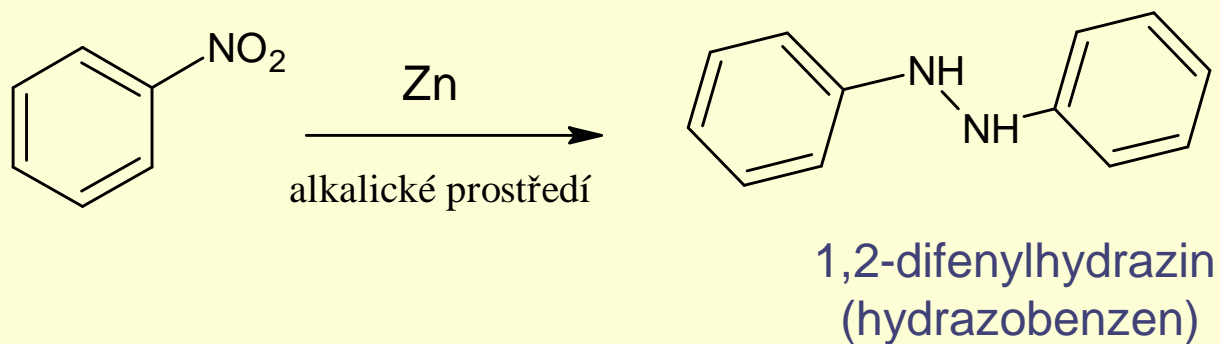
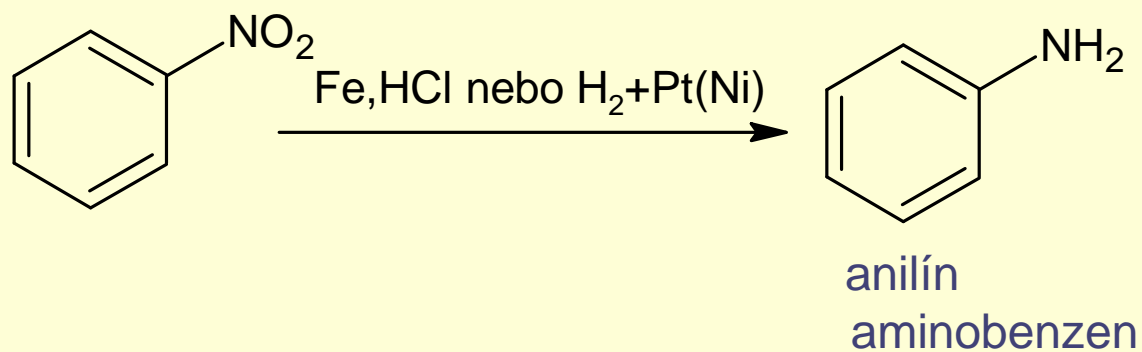
substituenty I. třídy
urychlují substituci
+*M*-efekt,
substituce do *o*-, *p*-

substituenty II. třídy
zhoršují substituci
-*I* a -*M*-efekt,
substituce do *m*-

Chemické reakce

● Redukce - snadno

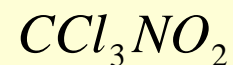

Významné nitrosloučeniny

- kapaliny, pevné látky
  - příjemná vůně
  - nerozpustné ve vodě
  - toxické
-
- **nitromethan** CH_3NO_2 } organická
  nitroethan $CH_3CH_2NO_2$ } rozpouštědla

● chlorpikrin

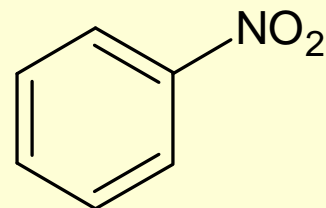

(trichlornitromethan)

- kapalina ostrého zápachu, dráždí sliznice
- insekticid, fungicid (moření obilí), za 1sv. BOL

● nitrobenzen

(Mirtanův olej)

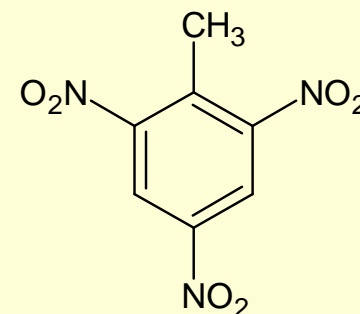

- zápach po hořkých mandlích
  - surovina pro výrobu anilínu a anil. barev, toxický
-

● TNT

(2,4,6-trinitrotoluen, tritol)

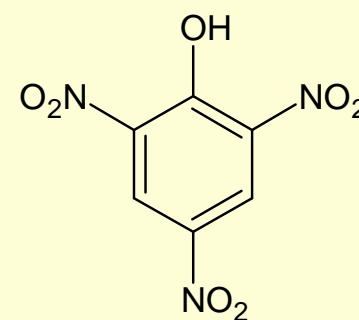
- žlutá krystalická látka
- vysoce citlivá na otřes, trhavina
- na TNT se teoreticky přepočítává účinek ostatních výbušnin a jaderných zbraní

● Kyselina pikrová

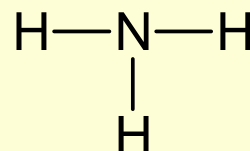
(2,4,6-trinitrofenol)

- žlutá krystalická látka, hořká chuť, trhavina

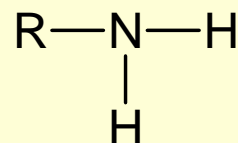

Aminy

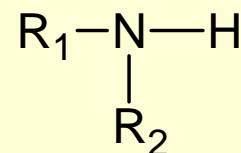
- odvozeny od amoniaku NH_3

- primární – náhrada 1 vodíku

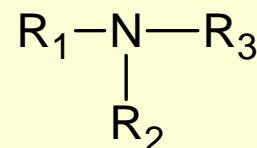

- sekundární – náhrada 2 vodíků

jednoduché –
stejně R

- terciární – náhrada 3 vodíků

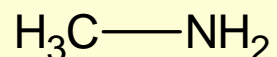
smíšené

- kvartérní amoniové soli $[\text{R}_4\text{N}]^+ \text{X}^-$

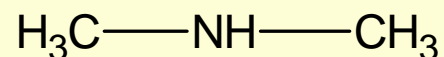
Názvosloví

- Předpona amino- nebo zakončení -amin

methylamin
aminomethan

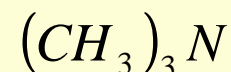

dimethylamin

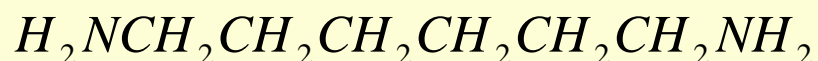

trimethylamin

vůně slanečků

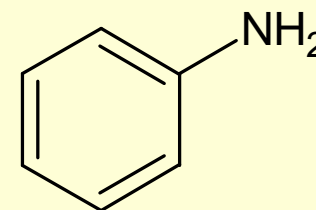

hexamethyldiamin
hexan-1,6-diamin

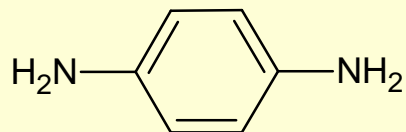
výroba nylonu (polyamid 6,6)

anilín
aminobenzen
fenylamin

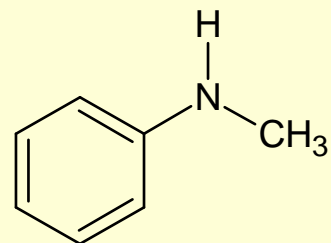

*jedovatý, an. barviva, léčiva,
plasty*

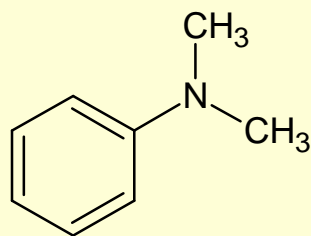
benzen-1,4-diamin

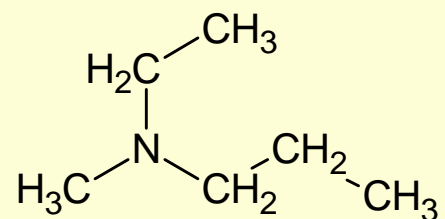
N-methylanilín

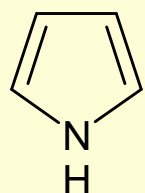
N,N-dimethylanilín
(výroba methyloranže)

ethyl(methyl)propylamin

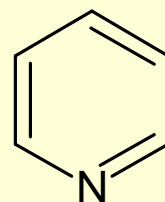

pyrrol

*součást hemoglobinu
a chlorofylu*

pyridin

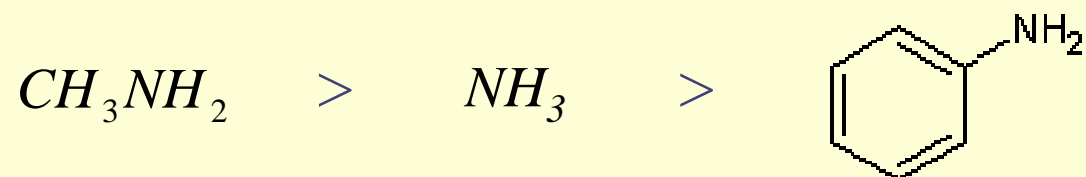
*v černouhelném
dehtu a alkaloidch
(jedovaté)*

Chemické vlastnosti

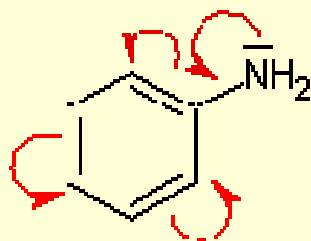
- nejnižší – plyny se zápachem amoniaku
- střední – zapáchající kapaliny
- vyšší – tuhé bez zápachu
- N je trojvazný s volným el. párem $\Rightarrow$ zásadité vlastnosti $\Rightarrow$ schopen vázat proton H^+
- **bazicita** sekundární amin $>$ primární amin $>$ terciární amin $> NH_3$
- $CH_3^+ \rightarrow ^-NH_2 \Rightarrow$ ještě zásaditější než NH_3 (zvýrazněno +I efektem alkylové skupiny),
+I větší u sekundárních $\Rightarrow$ silnější zásada než primární,
terciární $\downarrow$ bazické – prostorové uspořádání (malá přístupnost atomu dusíku)

● Bazicita aromatických aminů:

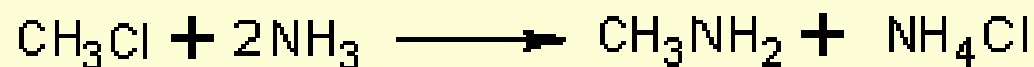
U anilínu se projevuje +M-efekt, volný el. pár na N je vtahován do jádra $\Rightarrow$ úbytek bazicity a posílení o-, p- polohy pro substituce (týká se volných el. párů a π elektronů)

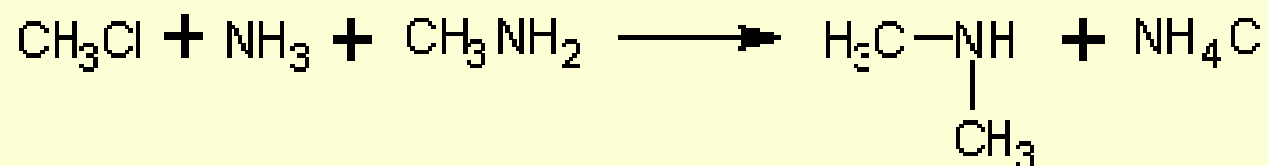
Bazicita je ale dostatečná pro reakce se silnými kyselinami a tvorbu solí

Příprava aminů

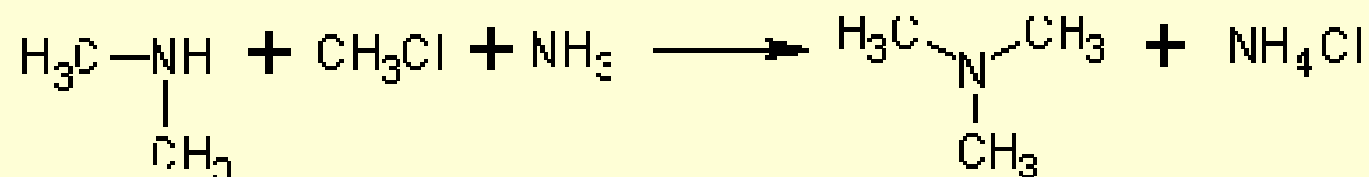
① Reakce alkylhalogenidů s roztokem amoniaku

primární

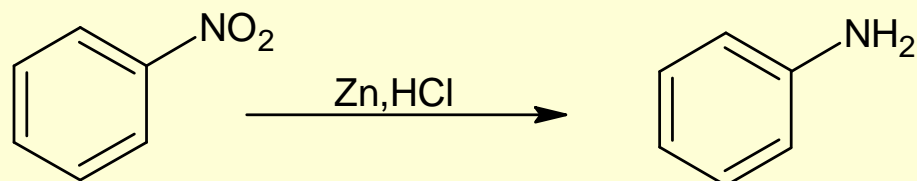

sekundární

terciární

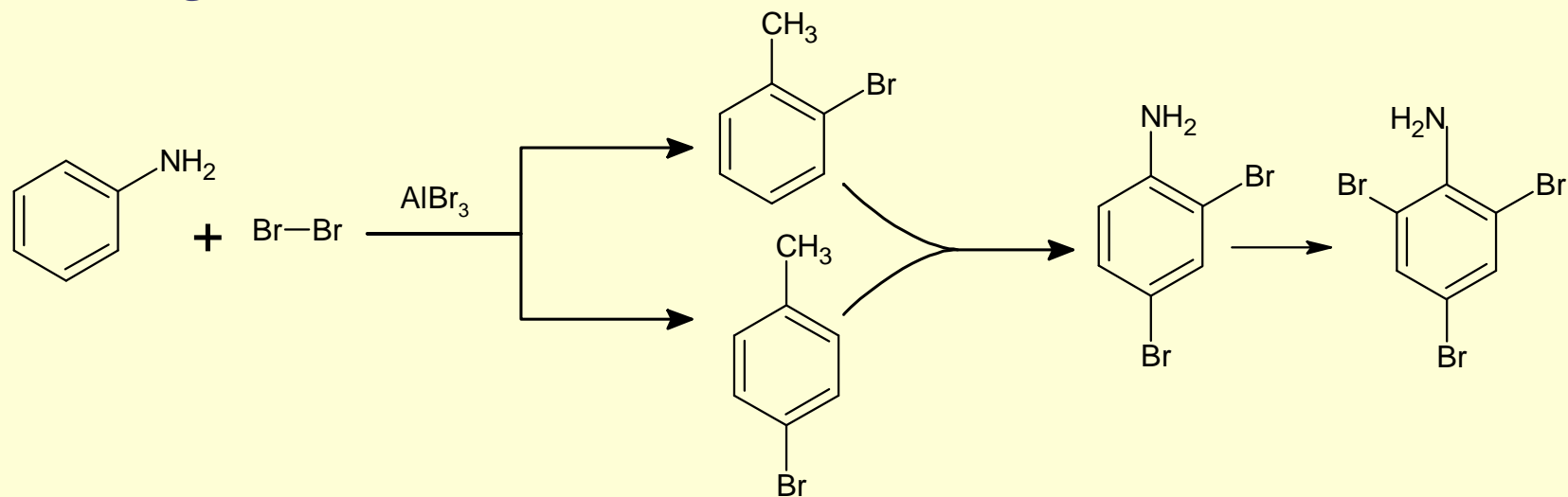
② Redukce nitrosloučenin

Chemické reakce

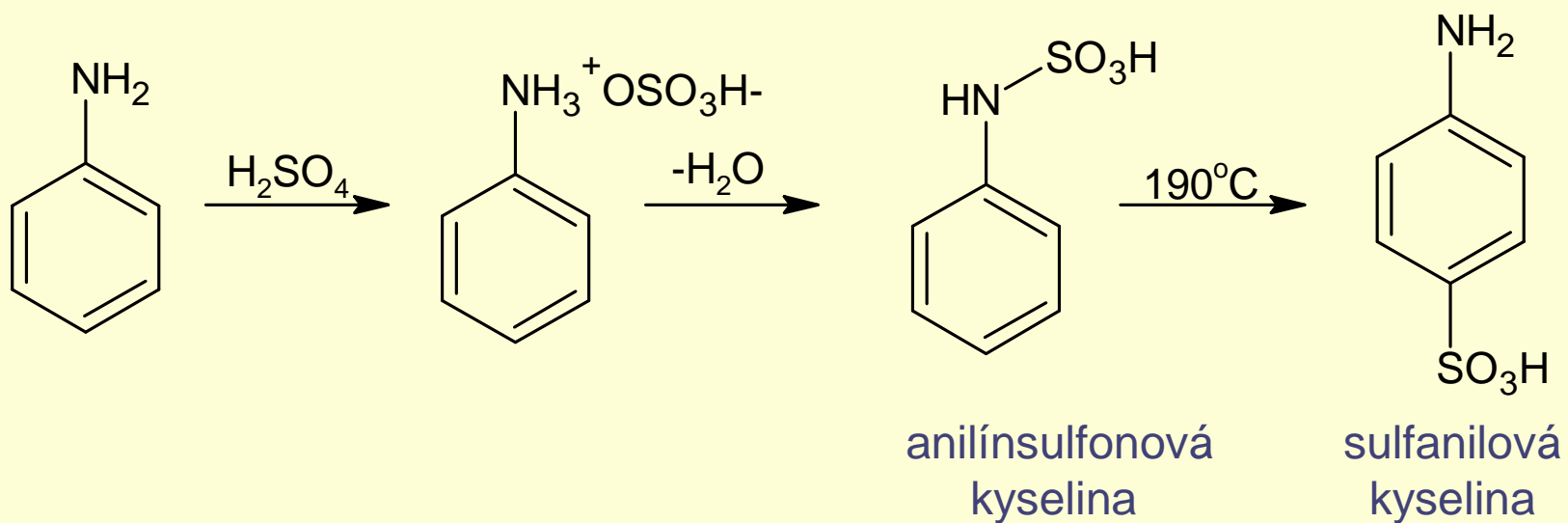
Elektrofilní substituce

● Halogenace – velmi snadno až do 3. stupně

- probíhá velice snadno již za laboratorní teploty (aminoskupina je jeden z nejsilnějších substituentů 1. třídy)

● Sulfonace – použití ekvimolárního množství H_2SO_4

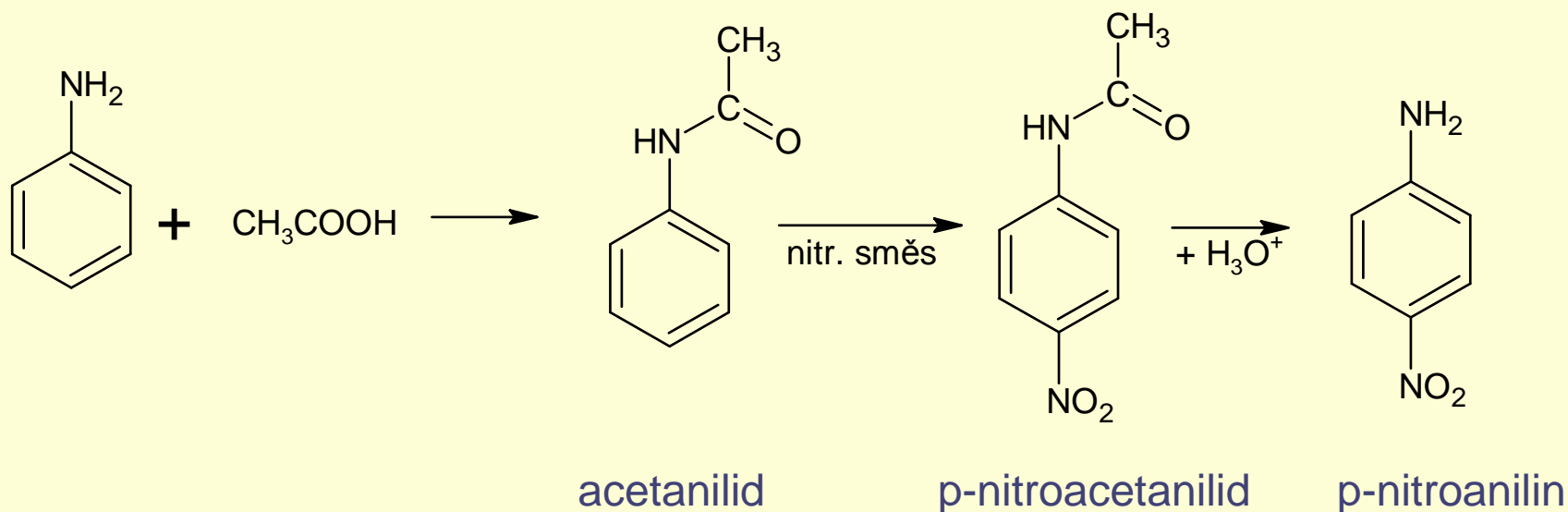

Nitrace

- neprobíhá přímo (nitrační směs má silné oxidační účinky)

a) Do polohy *para*-

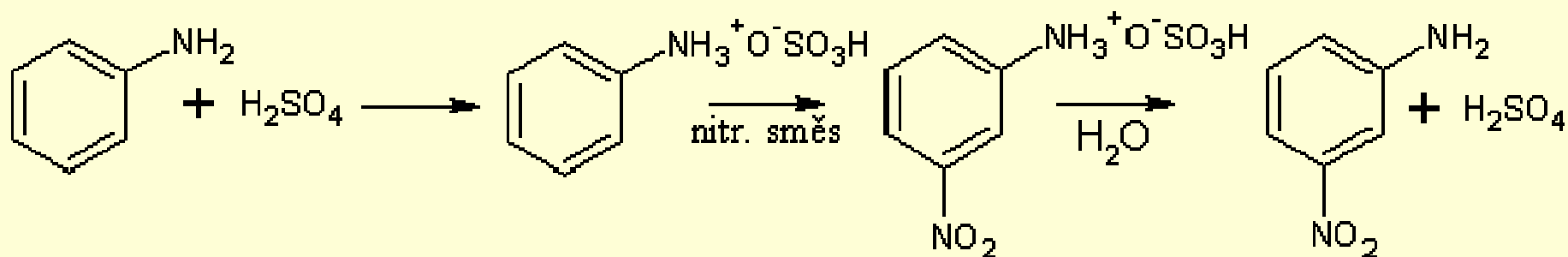
- nutné chránit skupinu NH_2 acetylací (po nitraci se acetyl odhydrolyzuje)

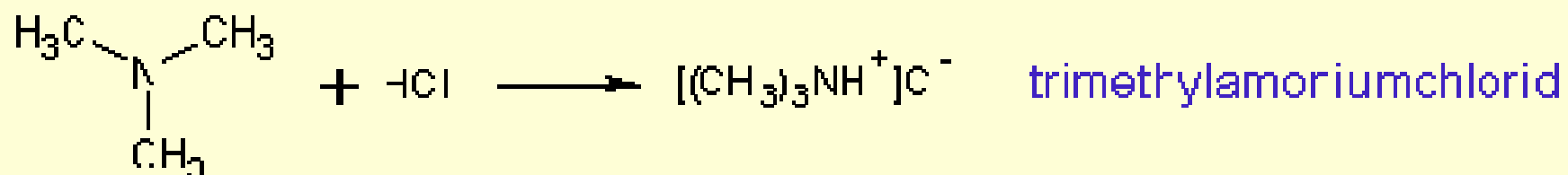
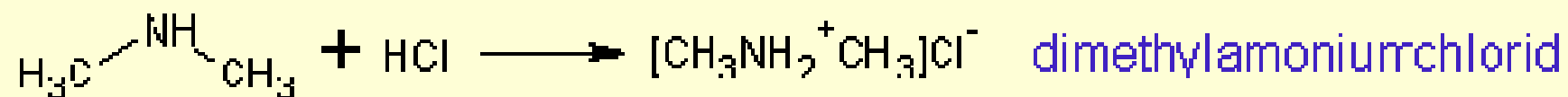
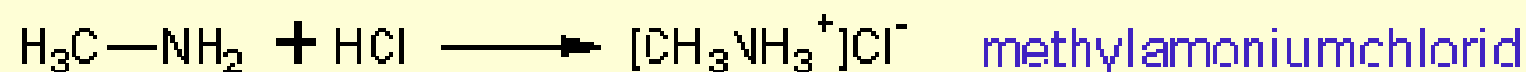
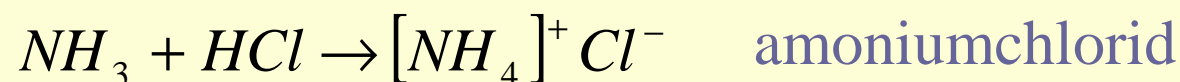
b) Do polohy *meta*-

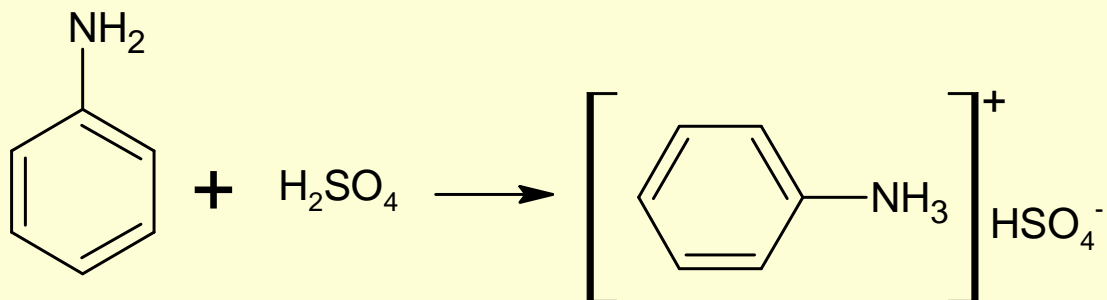
- v přebytku konc. H_2SO_4

- vzniká hydrogensíran anilinu – změna na substituent 2. třídy!

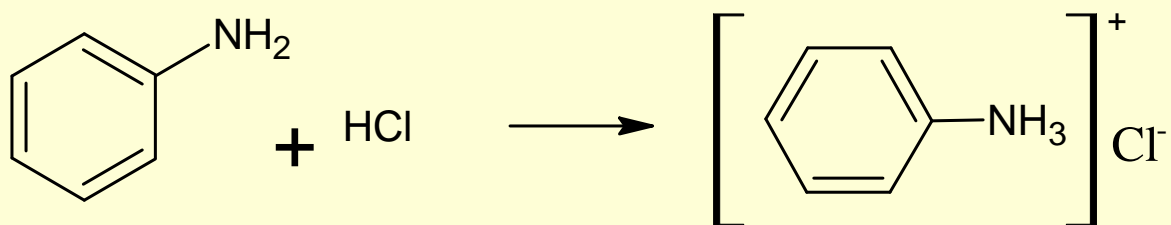

● Tvorba amoniových solí

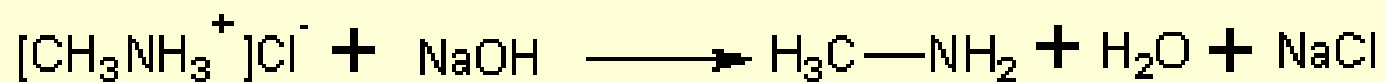

zásada   kyselina   anilinium-hydrogensulfát

anilinium-chlorid

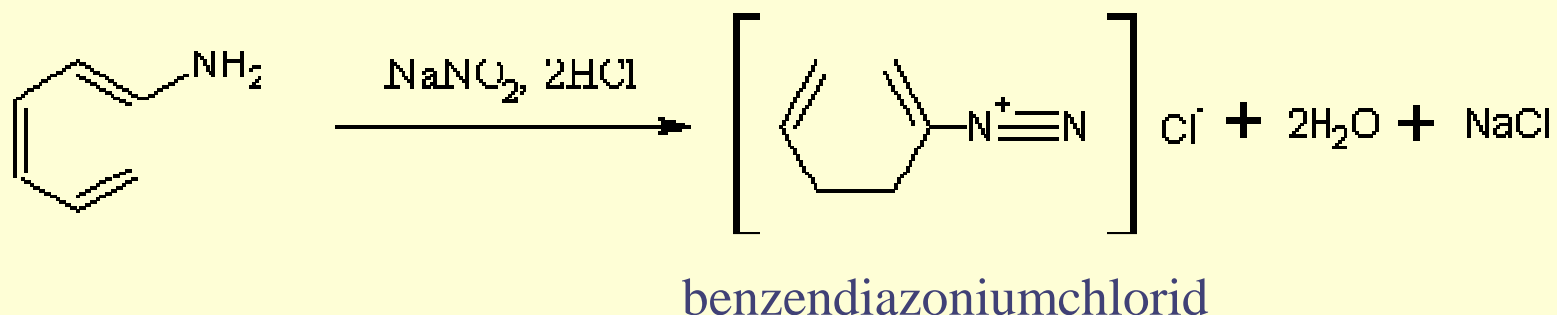
- Účinkem hydroxidů se uvolňuje amin

● Diazotace

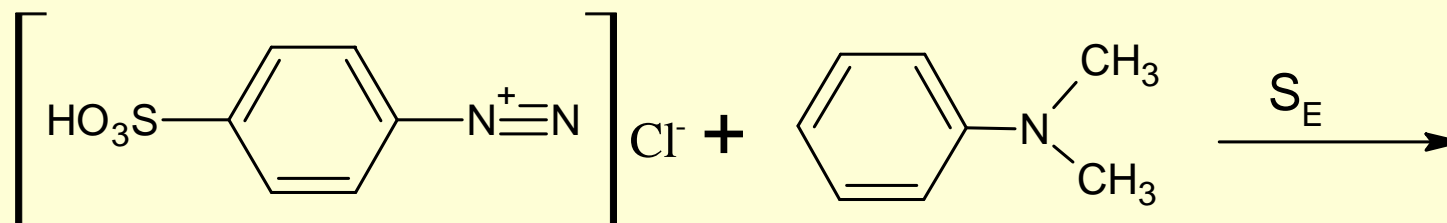
- reakce primárních aromatických aminů s dusitanem alkalického kovu v přebytku kyseliny chlorovodíkové nebo sírové
- vznikají diazoniové soli

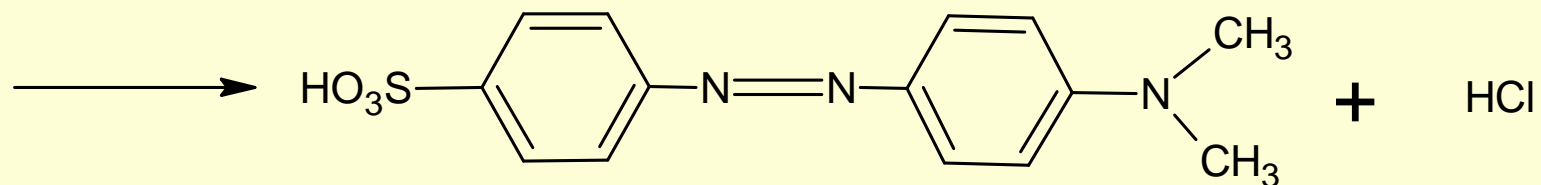
● **diazoniové soli**

- nestálé, reaktivní $\Rightarrow$ reakce s aminy a fenoly = *kopulace* (vznik azobarviv); přednostně probíhá kopulace do polohy *para*-
- Kopulace fenolů – ve slabě alk. prostředí
- aminů – ve slabě kys. prostředí

Kopulace

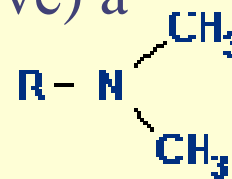
4-sulfobenzendiazoniumchlorid   N,N - dimethylanilin

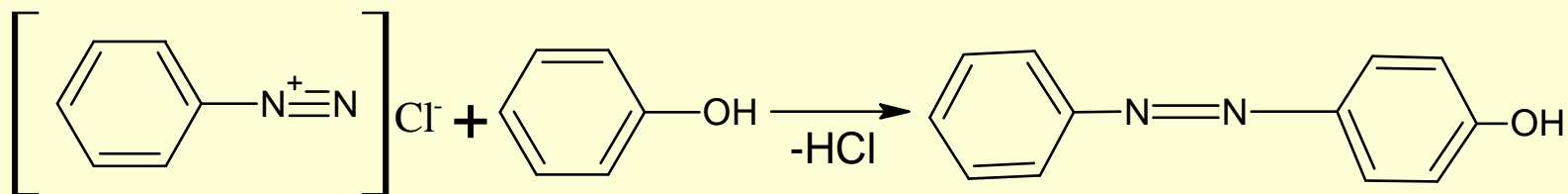
Methyloranž (indikátor) $\longrightarrow$ H^+ oranžový
 $\searrow$ OH^- žlutý

● Barevnost

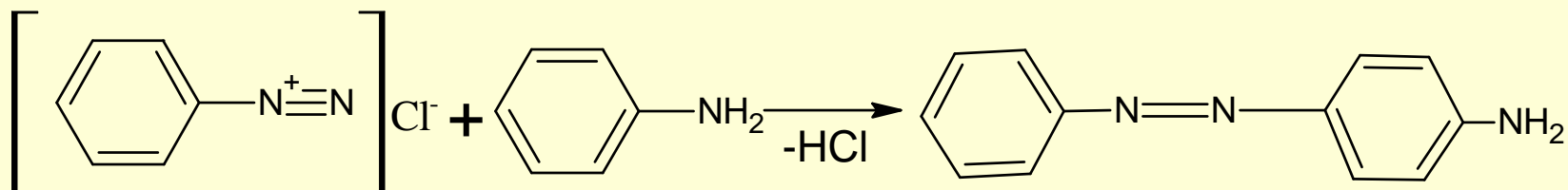
u azobarviv způsobena $-N=N-$ (chromofor) skupinou (pohlcuje se část světla, odrážené světlo se jeví v doplňkové barvě) a přítomností skupin: *auxochromní skupiny* OH , NH_2 ,

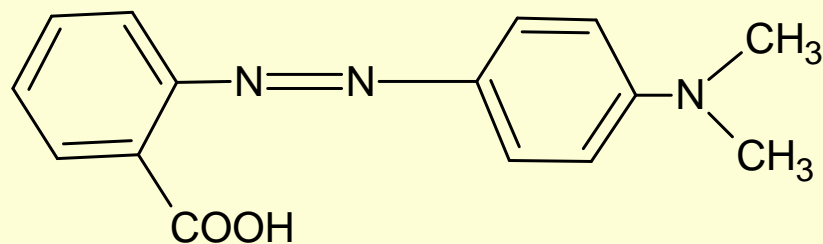
- látky obsahující pouze $-N=N-$ jsou barevné, ale nemusí být barviva (např. červený azobenzen)
- barvivy jsou, je-li přítomna auxochromní skupina

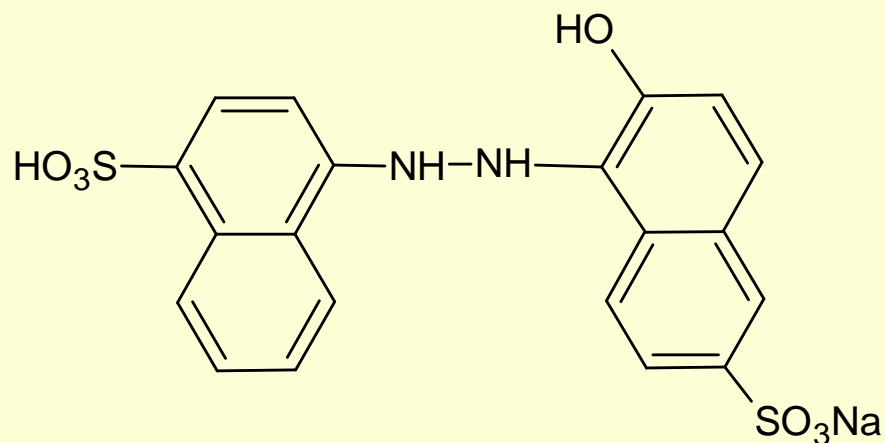
p-hydroxyazobenzen

p-aminoazobenzen

methylčerveň
acidobazický indikátor

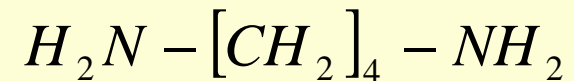

červeň pro barvení potravin
(limonády, likéry, pudinky)

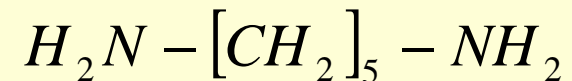
Významné aminy

- **methylamin**
  - **dimethylamin**
  - **trimethylamin**
- vznikají rozkladem bílkovin (nepříjemný zápach)
- obsaženy ve slanečkovém láku
- k přípravě některých léků

- **Putrescin** (butan-1,4-diamin)

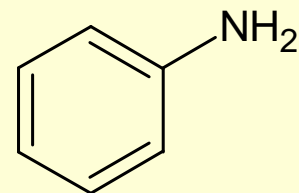
- **Kadaverin** (pentan-1,5-diamin)

- vznikají při hnití masa a rozkladem některých aminokyselin
- „mrtvolné jedy“ – PTOMAINY, stejně toxické jako NH_3

anilín

- součást černouhelného dehtu
- olejovitá kapalina těžší než voda
- výroba barviv, léčiv, plastů
- toxický (požití, inhalace, vstup kůží)
- způsobují cyanózu - projevuje se zmodráním konečků prstů a ušních boltců (nedostatečné okysličení krve)

mění *hemoglobin* Fe^{2+} → *methemoglobin* Fe^{3+}
(umožňuje transport O_2)   (neumožňuje transport O_2)

- smrtelná dávka 1g (účinek zmírněn ethanolem)

benzidin

- způsobuje rakovinu močového měchýře
- dříve nejvíce používán při výrobě barviv, dnes zakázán
- v lékařství – ověření přítomnosti krve ve stolici

